

ЗАХІДНИЦЬКІ ПРІОРИТЕТИ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛЕМІСТІВ

Складність суспільно-політичного і духовного розвитку України в XVII ст., загострення релігійної боротьби зумовили і суперечності філософської думки, котра, як і в часи Русі, реалізовувалася в двох напрямках – радикальному, містико-аскетичному (Василь Суразький, Клірик Острозький, Іван Вишенський, Іов Княгиницький, Ісайя Копинський, Іов Залізо) і поміркованому, раціоналістичному (Мелетій Смотрицький, Захарія Копистенський, Касіян Сакович, брати Зизанії, Кирило Транквіліон-Старовецький). Їх представники розходилися між собою насамперед у ставленні до розуму й мудрості (зокрема, античної).

Так, радикали вважали, що духовну культуру слід розвивати на ідеалах східної духовності. Тому І. Вишенський орієнтував людину на кінцеву (духовну) “убогість”, що відкидає усяке знання, усяке “мирське” осягнення і виступав як апологет православ’я. В цілому ж концепції афонського інока формувалися під впливом містики неоплатонізму. Радикалам-містикам протистояла раціоналістично-схоластична тенденція, представлена у вченні братчиків, де “зовнішнє ділання” доповнювало “умне ділання” ченців.

Водночас, якщо полемісти першого покоління (“містики”), насамперед острожці, в полеміці з західними теологами будували свої концепції на основі містики неоплатонізму “Ареопагітик”, то богослови другого покоління (“помірковані”), піддаючи критиці окремі складові католицької схоластики, не відмовлялися від її раціоналістичних методів і кликали уми до західної духовності. Помірковані богослови теж виходили з логічних конструкцій неоплатонізму, але орієнтували людину не стільки на споглядання, скільки на активну громадську діяльність.

Здійснена братчиками переорієнтація на західно-європейську схоластику не пройшла безслідно для української думки, яка, зрештою, ніколи не розвивалася ізольовано, але тепер вирвалася з однієї залежності від візантійського богослов’я і почала запозичувати елементи світської культури. Ідеологам братського руху добре були відомі як твори отців церкви, так і твори античних мислителів. Тому церковні братства виступали як єдина реальна сила і оборони православної церкви, і оживлення її змертвілого життя. Саме братства створили в Україні атмосферу національного Відродження. Усвідомлюючи необхідність для України пройти за короткий час той шлях, який Європа пройшла за двотисячолітній період, і засвоїти її здобутки, вітчизняні мислителі активно апелювали до європейської культури.